

ULUG'BEK HAMDAM HIKOYALARINING LINGVOPOETIK TAHLILI

Sharipova Dilafruz Sattarovna
dsaripova882@gmail.com

Аннотация Улуг'бек Хамдамнинг “Vatan haqida qo'shiq” hamda “Pillapoya” hikoyalari an'anaviy psixoanalitik yo'nalishdagi ramziylikka asoslangan hikoyalardan biridir. Har qanday badiiy asarning saviyasi, uning badiiyliigi, tasvir usullarining rang-barangligi undagi voqealar rivojining ketma-ketligi va ishonarliligi bilan belgilanadi. Ijodkorning “Vatan haqida qo'shiq”, hikoyasida reallik bilan g'ayritabiiylikning hamda ertaknamo usullarning fanastika bilan chatishib ketganligining guvohi bo'lamiz. Ijodkor hikoyalarida bugungi kunning dolzarb muaamolarini falsafiy g'oyalar orqali ochib berishi e'tiborga loyiq. Yozuvchi hikoyalarining bayon uslubi, shakl va mazmun jihatidan uyg'unligi, an'anaviy va modernistik uslubning uyg'unligi bilan ajralib turadi. Ijodkorning “Vatan haqida qo'shiq”, “Pillapoya” hikoyalarida tasvir vositalari, personajlarning xatti-harakatlarini tasvirlashda ko'chim turlarining sermahsulligi bilan ajralib turadi. “Vatan haqida qo'shiq” hikoyasida vatanga muhabbat, o'tmish ajdodlarimizning o'z yurtiga bo'lgan fidoyiliklari, ajdodlarimizning ko'rsatgan jasorati bosh qahramon obrazi orqali ochib beriladi. “Pillapoya” da esa moddiy va ma'naviy hayot uyg'unligi yorqin obrazlarda tasvirlab beriladi.

Аннотация Рассказы Улугбека Хамдама “Песня о Родине” и “Пиллапоя” относятся к числу рассказов, основанных на символизме в традиционном психоаналитическом направлении. Уровень любого художественного произведения, его художественность, разнообразие приемов изображения определяются последовательностью и правдоподобностью развития событий в нем. В рассказе художника “Песня о Родине” мы наблюдаем смешение реальности и сверхъестественного, сказочных приемов с фанатизмом. Примечательно, что в рассказах художника актуальные проблемы современности он раскрывает через философские идеи. Рассказы автора отличает стиль повествования, гармония формы и содержания, сочетание традиционного и модернистского стилей. Рассказы художника «Песня о Родине» и “Пиллапоя” отличаются богатством типов образности, использованных для описания поведения героев. В повести “Песня о Родине” через образ главного героя раскрывается любовь к Родине, жертвенность наших предков своей стране, отвага наших предков. В “Пиллапое” в ярких образах описана гармония материальной и духовной жизни.

Abstract Ulugbek Hamdam's stories "Song about the Motherland" and "Pillapoya" are among the stories based on symbolism in the traditional psychoanalytic direction. The level of any artistic work, its artistry, the variety of image methods are determined by the sequence and believability of the development of events in it. In the artist's story "Song about the Motherland", we witness the intermingling of reality and the supernatural, and fairy-tale methods with fanaticism. It is noteworthy that in the stories of the artist, he reveals the current problems of today through philosophical ideas. The author's stories are distinguished by the narrative style, harmony of form and content, and the combination of traditional and modernist style. The artist's stories "Song about the Motherland" and "Pillapoya" are distinguished by the richness of the types of imagery used to describe the behavior of the characters. In the story "Song about the Motherland", the love for the motherland, the sacrifices of our ancestors to their country, and the bravery of our ancestors are revealed through the image of the main character. In "Pillapoya" the harmony of material and spiritual life is described in bright images.

Kalit so'zlar: hikoya, ko'chim, talqin, uslub, tasvir, voqelik, xarakter, personaj, tasvir, tasviriy vosita.

Ключевые слова: сюжет, движение, интерпретация, стиль, образ, действительность, характер, персонаж, образ, изобразительные средства.

Key words: story, movement, interpretation, style, image, reality, character, character, image, pictorial means.

Ulug'bek Hamdamning "Vatan haqida qo'shiq" hikoyasi dastlab peyzaj tasviri bilan boshlanib, oqsoqol va bolaning xatti-harakatlari tashqi qiyofasini yozuvchi ko'chim turlari metaforik, metonimik ko'chim vositalari bilan ifodalab, tasvirda yanada orginallikka erishish maqsadida o'xshatish, istifora kabi tasviriy vositalardan unumli foydalanadi. Xususan, quyidagi tasvirga e'tibor bersak: "Bahorda atrofda ajib bir uyg'onishning yoqimli bo'ylari ufura boshlagan tarovatli bir.

Ulug'bek Hamdamning yuqoridagi hikoyasiga o'xshash yana biri "Unutilgan nay navosi bilan bog'liq xotiralar aks etirilgan. Ona yurtidan uzoqda hayot kechirgan shaxs qismati, uning mashaqatli harakatlari evaziga orttirgan boyliklari-yu, mol-mulki tug'ilib o'sgan yurti oldida arziyas bir holat ekanligini hikoya davomida anglaysiz. Psixologik jihatdan qaraydigan bo'lsak o'tgan kunni unutilishga ming bor urunib harakat qilganimiz bilan yoki tashqi muhit bizni chalg'itsada botiniy dunyomizning tub tubida yashayotgan xotiralar o'chmaydi saqlanadi. Shundayin har birimiz o'z tarixiy xotiramizga egamiz.

Qahramonimiz ham o'tmishidan tasirlanib shu darajaga yani katta yutuqlarga erishgandir, har bir ishning o'z asosi bor. Shu birgina kuy Alisherni yoshligi o'tgan, butun qavm-u qarindoshlari bor qishlog'i tobora o'ziga tortar o'zi istamagan holda

unga intilardi, qumsardi va ona yurtini sogʻinganini anglar edi. U qishlogʻiga bordi lek u yerda oʻzga insonlar, oʻzga muhitni koʻrdi, uyiga qaytganda hali hamon uni tark etmagan nay navosi oʻz yurtiga borgani bilan oʻtgan damlarni ota onasiyu yoshligini qaytara olmasligini tushunib yetdi. Bu hikoya ham yoshlik hotiralar bilan bogʻliq voqea edi.

Ulugʻbek Hamdamning koʻplab hikoyalarini oʻqiganingizda yangi avlod qalbida kechayotgan yangilanishlar va sermazmun ijod qilishini his etasiz. Yoshlik damlarini koʻp eslashini, sogʻinishi, bir muddat boʻlsada yoshligiga qaytib barcha dunyo ishlarini unutgisi kelganini sezish mumkin. Albatta bu hodisa har birimizni ong-u shurimizda yashaydi, yoshligini sogʻinmagan inson boʻlmasa kerak, bu hodisa koʻplab son sanoqsiz yozuvchilarimiz ijodida koʻrishimiz mumkin. Adabiyotshunos, munaqqid Bahodir Karim nasr haqida shunday soʻz yuritadi, “Badiiy asarda inson vujudiga sigʻmayotgan ruhiy poʻrtanalar, toshqinlikni, koʻngilda tugʻulgan ezgu niyatlarni bayon etish uchun imkoniyat koʻproq boʻladi”. Yozuvchi hayotdan bir turtki oladida ana shu turtki asosida muammoni yechib yuboradigan hikoya yoki biror boshqa ijod mahsulini yaratadi. Bir necha betli yozgan hikoyasi orqali olam-olam maʼno anglatmoqchi boʻladi, bizga shu hikoyacha oddiy bir voqea yo hodisa boʻlib tuyulishi mumun, lekin hikoya mazmuniga chuqurroq kirib boradigan boʻlsak butunlay bir boshqa maʼnoni anglashimiz mumkin hikoyalaridan har kim turlicha hulosalarga kelishi, eng muhumi ong-u shurimizga ijobiy taʼsir etishi yoki masalaning mohiyatini yozuvchi nima demoqchiligini anglashimiz mumkin. Ulugʻbek hamdam ijodi, ijodkorlar haqida fikr yuritar ekan shunday yozgandi: “...Ijodkor oʻz yuragining pokligiga ahamiyat bermogʻi, binobarin, oʻz qalbining bir umrlik sadoqatli qoʻriqchisiga aylanmogʻi shart. Qorayib ketgan yurak bilan nafaqat zoʻr, balkim iyona asar yozish ham mushkul. Yozish sanʼatning koʻpdan, koʻp siru-asrori tagiga. Tizgan satrlarida nainqki stilistik, balki bironta orfografik xato uchramaydigan ijodkorlarimiz bor. Sanʼatlariga tasanno deymiz, lekin ne yoziqki, ularning aksariyatida mazmun topiqqa ham uchraydi, asardan vulqondek otilib chiqib, oʻquvchi yuragiga toʻgʻri borib uruladigan badiiy zarb yoʻq xuddi qishda tumanlar aro xira koʻrinib turgan quyoshdek, nursiz...”

Adabiyotshunos U.Normatov takidlaganidek: “Eng muhimi ularda soʻngi yillar adabiyotimizda, qolaversa jahon adabiyotida ham tansiq boʻlib turgan oʻzida yuksak idealarni tashuvchi, idealga intiluvchi qahramonlar birin-ketin boʻy koʻrsatayotir”.

Alanga va nur bir-biri bilan qanchalik uygʻunlashgan boʻlsa, hayot bilan faoliyat ham bir-biriga shu qadar mustahkam bogʻlangan. Nimaiki nur sochsa, shubhasiz, yoritadi, nimaiki yashayotgan ekan, soʻzsiz harakatda boʻladi. Hayot kabi ijodiy jarayon ham shunchalik poyonsiz, betakror va koʻp qirraliki, unda har bir yozuvchining ehtiyojiga, iqtidoriga yarasha oʻrin hamma vaqt topiladi. Ijod mahsuli

boʻlgan badiiy adabiyot fikr ommasi, qalb hislari bilan doimo sayqallanadigan, toʻxtashni bilmaydigan, borgan sari nurlanishi, chaqnashi oshib boradigan yogʻdu. Zero, badiiy adabiyot ijtimoiy ong shakli sifatida tarixiy taraqqiyot qonuniyatlariga boʻysunadi.

Jamiyatda yuz bergan oʻzgarishlar badiiy adabiyotda ham oʻzgarishlarni keltirib chiqaradi. Biror badiiy asarning tasvir nozikligini, obrazlar tizimini toʻgʻri tushunmoq, tili, jozibasini his etmoq uchun shu asar yaratilgan davr badiiy tafakkuriga xos xususiyatlarni bilish kerak boʻladi.

“Davr va adabiyot gʻoyat murakkab muammodir. Chunki zamonning asosiy belgisi uning tinimsiz harakatdaligi, oʻzgarib turishi boʻlsa, asl adabiyotning bosh xususiyati uning oʻzi yaratilgan zamonga qaraganda koʻproq yashashga intilishi, barqarorroq boʻlishga urinishidir.

Zamonda turib zamoni koʻrish qiyin, uning biror jihatini baholash yanada mushkul. Shuning uchun istiqlool davri adabiyoti, unga xos belgilar haqida gapirish gʻoyat masʼuliyatlidir.”

Bugungi kunda oʻzbek adabiyoti vakillari orasida Ulugʻbek Hamdam oʻzining chuqur sarmazmun roman va hikoyalari bilan xalq ogʻziga tushgan yozuvchilardan biridir. Uning “Muvozanat”, “Isyon va Itoat”, “Sabo va Samandar” kabi romanlari, “Uzoqdagi Dilnura” qissa va hikoyalar toʻplami XX asr oʻzbek adabiyotida oʻz oʻrniga ega. Shuningdek, “Tangriga eltuvchi isyon”, “Atirgul” va “Seni kutdim” sheʼriy toʻplamlari, “Badiiy tafakkur tadriji”, “Yangilanish ehtiyoji”, “Yangi oʻzbek sheʼriyati” nomli monografiyalari ham nashr etilgan. Ulugʻbek Hamdam zamonaviy oʻzbek adiblari orasida asarlari boshqa tillarga koʻp oʻgirilayotgan va Oʻzbekistondan tashqarida eʼtirof etilayotgan oz sonli ijodkorlardan biridir. Uning “Isyon va itoat” romani, “Yolgʻizlik” qissasi, oʻnga yaqin hikoyasi va sheʼrlari ruschaga tarjima qilindi. Ijodkorning “Tosh” degan hikoyasi va bir qancha sheʼrlari ingliz tiliga oʻgirildi. “Muvozanat” romani va “Tosh” hikoyasi Amerikada eʼtirof etildi.

Istiqlool davri adabiyotining zabardast yozuvchilaridan biri Ulugʻbek Hamdamdir. Uning ijodini atroflicha va keng aspektda oʻrganish alohida ahamiyat kasb etadi. Yozuvchi ijodining pragmalingsvistik nuqtayi nazaridan tadqiq qilinishi tilshunoslikda yangilik hisoblanadi. Chunki pragmatika yoʻnalishi oʻzbek tilshunosligida toʻliq tadqiq qilinmagan sohalardan boʻlib, bu yoʻnalishda hali ilmiy izohini topmagan muammolar talaygina. Ulugʻbek Hamdam asarlarida zamonamiz kishilarining maʼnaviy-axloqiy qarashlari, inson va uning taqdiriga boʻlgan munosabatlar, shaxsning ichki ruhiyatining tasvirlanishi pragmalingsvistik nuqtayi nazardan ham ahamiyatlidir.

Presuppozitsiya til birligining „ichki imkoniyati“ni namoyish etadigan hodisa hisoblanadi. Presuppozitsiyadatil birligining bevosita kuzatishdaberilmagan semantik xususiyati yuzaga chiqadi. Presuppozitsiya ixsham shaklorqali koʻp maʼlumot

berishga xizmat qiladi. Shu tariqa gaplarda semantik sintaktik assimetriya paydo bo'ladi. Presuppozitsiyada nutq ishtirokchilarivoqelik haqidagi qo'shimcha ma'lumot yashirin ifodasini anglab yetishlarilozim. Bu ma'lumot ba'zan gapda aks etgan propozitsiyaga zid xarakterdabo'lsa, ba'zan mazkur propozitsiyani semantik jihatdan to'ldiradi.

Uning fikricha, presuppozitsiyaning asosiy belgisi matn orqali bayon qilingan propozitsiyaga–hukmga zid tarzda mazmuniy munosabatni nganglanishidir. „Yana shu kunlarni esga oldi” („Sabo va Samandar” U.Hamdani) gapipresuppozitsiyasi gapning propozitiv strukturasi semantik jihatdan to'ldiradi, voqelikning avval ham sodir bo'lganligini ifodalaydi. Presuppozitsiya til birligining nutqiy vaziyat, matn, til egalarining nutqiy obyekti haqidagi umumiy bilimlari bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlarni yashirin yo'l bilan namoyish etuvchi lingvistik hodisadir.U.Rahimov presuppozitsiyani „Tagma'no va presuppozitsiya” maqolasida gapda ishtirok etayotgan bo'laklar orqali ifodalangan ma'no emas, balki zohiriy ma'no ostidagi qo'shimcha-botiniy ma'no deb hisoblaydi. Presuppozitsiya asosiy hollarda gapda muayyan til birligining ishorasi asosida yashirin tarzda yuzaga chiqadi. So'zlovchi obyektiv voqelik haqidagi muayyan axborotni gapda ochiq ifoda etishni xohlamaganda presuppozitsiyaga yo'l ochiladi. Lingvistik presuppozitsiyaning shakllanishida unga ishora qiluvchi til vositalarining lisoniy-belgi xususiyatlari muhim o'rin tutadi. Masalan, faqat ayiruv-chegaralov yuklamasi gapda o'z qurshovidagi bo'laklarni ajratib ko'rsatish bilanbirga, ularning ma'nosiga zid xarakterdagi presuppozitsiyani shakllantiradi.Shu sababli nutqda faqat yuklamali sintaktik o'ramlardan doimo zid mazmundagi axbrotlar anglashiladi.

Masalan, „Voqealar...voqealar yuz beraverdi, beraverdi. Ularning har ikkisi ham o'zlari istagan o'qishga kirdi. Faqat biri Andijonga, boshqasi Toshkentga. (U.Hamdani „Sabo va Samandar” asari)jumlasida presuppozitsiya orqali „boshqa joyga emas” axboroti ifodalangan.

Demak, presuppozitsiya gap semantikasining yashirin uzvi sifatida bevosita ifodalanadi.Presuppozitsiya barcha tillarda kuzatiladi. U har bir tilda shu tilning ichkiimkoniyati, ifoda vositalarining o'ziga xos xususiyati asosida belgilanadi. Bu holatpresuppozitsiyaning ifodalanishi masalasiga turli yondashuvni yuzaga keltirishi tabiiy.. „ Ha-ya, atrof yangi chiqayotgan maysalar-u kurtaklarning xush bo'yiga, ko'k yuzi erta kelar qushlarning raqslariga endi-endi to'layotgan esa-da, hali havo ko'ylakda yuradigan darajada isigan emas, keng-mo'l xonadagi talabalarning ayrimlari hatto qish kiyimida o'tirishmadi. Lekin negadir bizning Samandar isib ketayotgandi, bu ham yetmaganday, nutqi favqulodda noravon. Nega? Nima bo'ldi unga?Ushbu jumlada,, Ilgari bunday bo'lmagandi” presuppozitsiyasi borligini bilib olamiz. Gapning semantik tuzilishi presuppozitsion poydevorga ega ekanini hech kim inkor etmaydi.

Shuning uchun ham „...Sabo ham boshi muhabbatning ilk xush bo‘ylaridan aylana boshlaganda, qalbi ayriliqning birinchizarbalariga uchrab ozor chekkanda, Xudoyimga iltijolar qildi: „Men ishq uyida so‘ngi nafasimgacha qolmoq istayman! Ishq bilan ko‘z ochib, ishq bilan ko‘z yumsam deyman!“gapi“Sabo degan qizning borligi”(ekzistensial presuppozitsiya) va „Unda ishq tuyg‘usi kechayotganligi”(faktiv presuppozitsiya) haqida xulosaviy hukmlarning yuzaga kelishi tabiiydir. Bular oddiy mantiqiy xulosaga ega.

Xulosa o‘rnida hikoyalarida ramziy tasvirlar bilan bog‘liq holda real hayot hamda hayolot to‘g‘risidagi falsafiy tushunchalar, inson qalbida anglab bo‘lmas hodisotlar katta mahorat bilan talqin etiladi. Inson характери ko‘p qirrali bo‘lib uning turli holatlarga tushushi ajoyib satrlar ila hikoyalarida aks etadi, hikoyalaridagi mazmun mohiyati yashirin, mavhum holda kelishi bizning chuqurroq va teranroq fikrlashimizga davat etadi. Ulug‘bek Hamdam har bir hikoyalarida kitobxonni qiziqtirishi, tasirlantirishi mumkin bo‘lgan jihatlarga ko‘p duch kelamiz. Yozuvchining har bir hikoyasidan ma‘naviy ozuqa olishimiz, falsafiy mulohazalarga duch kelishimiz mumkin. Ulug‘bek Hamdam voqealar tavsilotiga emas, psixologik tahlil, milliy karakterlarga asoslangan, hikoyalarida rang-barang taqdirnlarni, maroqli va qiziqarli qilib tanishtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dilmurod Quronov “Adabiyot nazariyasi asoslari”. Toshkent “Navoiy universiteti” 2018
2. Tohir Shermurodov “ Hikoyalar, nihoyalar... ” maqolasi. “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati ” gazetasi, 1991 yil 5 aprel.
3. Bahodir Karim “Ruhiyat alifbosi”. G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijod uyi. Toshkent-2018
4. Qozoqboy Yo‘ldosh “Yoniq so‘z”. Toshkent “Yangi asr avlodi” 2006
5. No‘mon Rahimjonov “Badiiy so‘z yestetikasi”. G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyotmatbaa ijod uyi. Toshkent-2017
6. Umarali Normatov “Umid baxsh tamoyillar”. Toshkent “ Ma‘naviyat ” 2000